

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

КУЗЬ МАРІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 340.12

ІНТЕНЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОГО БУТТЯ

12.00.12 – філософія права

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ
МВС України

Науковий керівник доктор філософських наук, професор
Карась Анатолій Феодосійович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри філософії

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Грищук Оксана Вікторівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри теорії та філософії права;

кандидат юридичних наук
Шандра Богдана Богданівна,
Ужгородський національний університет,
доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться « 30 » жовтня 2015 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розісланий « 29 » вересня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасне суспільне буття характеризується інтенсивним впливом інформаційних технологій та посиленням ролі знань і свідомості людини в усіх сферах суспільного життя: культурній, політичній, економічній, соціальній, духовній і, звичайно, правовій. Є підстави стверджувати, що в умовах глобалізації серед багатоманітності наукових дисциплін і предметних знань вирізняється зростання загальнонаукових пошуків, покликаних інтегрувати різноманітні знання й пов'язані з ними сфери людської активності в конгруентній сучасній науковій парадигмі. Ці пошуки не оминули й сучасного правознавства, зокрема це стосується такої його галузі, як філософія права, що призводить до дискусій в розумінні природи права та ролі людської свідомості й почасти психологічної діяльності людини стосовно генерування правових ідей та цінностей і конституювання правових систем.

За таких обставин істотно зростає роль правових наук у сучасному українському суспільстві. Адекватний опис і дослідження соціально-політичних, економічних і духовних процесів, закономірностей розвитку правових явищ вимагають оновленої розробки науково-світоглядних, методологічних принципів правознавства. Потреби вивчення методологічних проблем теорії права зумовлені й загальнонауковою ситуацією, яка характеризується надто суперечливими підходами й відсутністю загально визнаних критеріїв наукового знання. На сучасному етапі розвитку правознавства відбувається перегляд наявних теорій з метою їхньої наукової верифікації, що обумовлює дискусії стосовно нових методологічних підходів.

Актуальність методологічних проблем права зумовлена також історичним зміщенням від пошуку єдиного, загально визнаного погляду на правові феномени (монізму) – до поширення розмаїтих підходів та інтерпретацій права (методологічний плюралізм). Пошуки методологічних принципів і засобів дослідження права здійснюються через синтезування різних напрямів його витлумачення.

Водночас низка теоретичних досліджень присвячена поглибленому вивченню неklasичних методологічних підходів до правового буття за допомогою їхнього усвідомлення й перенесення із сучасної філософії. Серед філософських підходів, які в ХХ столітті вплинули на інтерпретацію правосвідомості та правознавства, варто відзначити феноменологію, антропологію, герменевтику, синергетику й семіотику.

Саме завдяки цим філософським методологічним принципам істотно змістилося тлумачення й розуміння природи права як такого.

Право в сучасному глобалізованому світі дедалі частіше виконує функцію соціального регулятора, сфера впливу якого не обмежується юридичною системою, а охоплює всі характеристики людського буття. Найважливішими завданнями філософії права є витлумачення причин і чинників впливу права на життя суспільства та відповідна концептуальна розробка такого

категоріального апарату, який би відповідав новій соціально-правовій дійсності на рівні сучасних вимог правової інтенції.

Дисертація також визначається потребами філософсько-правового осмислення неправових практик, які стрімко відтворюються, та суперечностей між формальними нормами і звичаєвим правом, розширенням меж осягнення правового суб'єкта, руйнуванням традиційних принципів габітуалізації правових норм і цінностей. Філософське вивчення цих процесів передбачає співвіднесення теоретичних моделей нормативного регулювання суспільства зі зміненим соціокультурним контекстом.

Феноменологічний підхід до філософії права завдячує своїм розвитком ученню Е. Гуссерля, яке дозволило обґрунтувати можливість застосування рефлексивно-критичної позиції до класичного типу праворозуміння. Феноменологія вплинула на різні сфери соціально-гуманітарного знання: правознавство (Н. Н. Алексєєв, А. Райнах, П. Ф. Лінке), філософію (Г. Шпет, С. Л. Франк, М. Гайдеггер, М. Мерло-Понті, Ж.-П. Сартр), культурологію (М. Шелер, Е. Кассіер), соціологію (П. Бергер, Т. Лукман, А. Щюц, Ф. Кауфман, Ю. Габермас, П. Бурдьє), психологію (К. Ясперс, К. Штумпф). Серед сучасних філософів аналізу специфіки феноменології та її методології присвячені праці таких російських учених: В. С. Несерсянца, В. І. Молчанова, Н. М. Смирнової, К. А. Свасьяна, П. П. Гайденко, Н. В. Мотрошилової, В. Є. Кемерова, Т. Х. Керімова, В. А. Конєва, К. С. Пігорова, Д. Н. Разєєва та ін. У дисертаційній роботі здійснено ґрунтовний аналіз основних напрямів розвитку феноменології, в яких її методологія застосовується для дослідження різних соціальних явищ: права, політики, освіти, науки, соціальної реальності загалом.

Серед українських правознавців, котрі вивчали проблеми застосування феноменологічного та інших методів у дослідженні правових явищ, варто виокремити: О. М. Балинську, М. Г. Братасюк, В. В. Речицького, І. С. Максимова, П. М. Рабіновича, В. Н. Сайфуліну, О. Ф. Скакун, А. В. Скуратівського.

Водночас у сучасній науці неабиякого значення набуває перегляд і подальша розробка правових концепцій М. М. Алексєєва, А. Г. Асмолова, М. М. Бахтіна, В. А. Бачиніна, А. Б. Венгерова, Б. А. Кістяківського, А. П. Куніцина, А. В. Малька, П. І. Новгородцева, Л. І. Петражицького, Є. В. Спекторського, Ф. В. Тарановського, Є. М. Трубецького, С. Л. Франка, Е. Н. Яркова та ін.

Перший досвід послідовної реалізації ідей Е. Гуссерля представлений у працях А. Райнаха. Ґрунтуючись на концепції лінгвістичної значущості Е. Гуссерля, він розробив першу систематичну теорію виконавчих вживань мови, до яких увійшли не тільки обіцянки чи команди, але й попередження, вмовляння, звинувачення, лестощі, проголошення, присвоєння імен і т. д. – усі ці феномени А. Райнах називав «соціальними діями». Робота Е. Гуссерля «Логічні дослідження» дозволила А. Райнаху зробити неабиякий внесок у

вивчення специфіки правового дискурсу, проте інші, не логіко-лінгвістичні аспекти застосування феноменології, залишилися поза його увагою.

Вершиною феноменологічних досліджень права, а відтак інтенціональності правового буття можна вважати вчення про правову структуру М. М. Алексєєва, в якому він намагався виявити горизонт «бачення» права, що дозволяє за можливості повністю охопити цей складний феномен. Осмислюючи феномен інтенціональності правового буття, вчений вперше використав усі види феноменологічної редукції. На основі отриманих висновків про феноменологічний характер правового буття М. М. Алексєєв визначив його не як історичні події чи факти, а як сутності ідеального характеру, що виконують функцію горизонту або смислової межі права.

У 70-ті роки ХХ століття відроджується інтерес до феноменологічного підходу у дослідженні правової проблематики. Тоді з'являються роботи Г. Коінга і Х. Губмана, в яких право розглядається в контексті концепції абсолютних цінностей антропології й феноменології М. Шелера. Феноменологія права як теорія правових ейдосів представлена Г. Гуссерлем, Ф. Кауфманом, П. Амсеком, Б. Вальденфельсом і С. Гойар-Фабром, які вважають її предметом рефлексивного опису світу права і його внутрішнього джерела у свідомості. Застосування ними феноменології для дослідження конкретних галузей права і структур правосвідомості виявило обмеженість натуралістичних і класичних підходів до визначення суті права, продемонструвало необхідність розробки понять і категорій неklasичного праворозуміння.

На значущості феноменологічних ідей акцентують у декількох напрямках: феноменологія розглядається як теоретико-методологічне підґрунтя інтегративного праворозуміння (А. В. Поляков, В. В. Бібіхін, І. М. Грязін); феноменологічне вчення про життєвий світ утверджується як передумова онтологічних і гносеологічних підстав сучасної теорії та філософії права (І. Д. Нєвважай, Ю. Є. Пермьков, С. І. Максимов); під впливом ідеї інтерсуб'єктивності розвиваються комунікативні та герменевтичні теорії права (П. Рікер, Б. Вальденфельс, Ю. Габермас, А. В. Поляков, І. Л. Чєстнов, А. І. Овчинніков, І. П. Малінова, С. І. Максимов та ін.); завдяки рецепції ідеї інтенціональності правового буття такі відомі теоретики права і філософії, як Н. Луман, Г. Берман, Р. Дворкін, Г. Гарт, В. Майгофер, М. Мюллер, А. Кауфман, У. Луйжпен, Е. Фехнер, зробили значний внесок у становлення неklasичної і постнеklasичної наукових парадигм права.

Поданий аналіз філософської та правознавчої літератури, присвячений застосуванню окремих феноменологічних процедур до вивчення права й обґрунтуванню актуальності неklasичного праворозуміння через розширення тезаурусу правового дискурсу, становить теоретико-методологічне підґрунтя запропонованого дослідження. Оскільки дослідження інтенціонального розуміння правового буття, внаслідок нетривалості його історії, недостатньо розроблено і систематизовано, то дисертаційна робота покликана «заповнити» наявну теоретичну прогалину.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана у контексті теми науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Львівського державного університету внутрішніх справ «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (державний реєстраційний номер 0113U002433), а також відповідно до Пріоритетних тематичних напрямів наукового дослідження і науково-технічних розробок на період до 2015 року (п. 4 Фундаментальні дослідження з актуальних проблем суспільних та гуманітарних наук), затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.2011 № 942.

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертації – окреслити філософсько-правову концепцію правового буття на основі застосування феноменологічної методології. Відповідно до мети в науковій роботі поставлено такі *задачі*:

- здійснити порівняльно-історичний аналіз проблемного поля феноменології права;
- визначити особливості інтенціонального аналізу та розуміння правового буття, спираючись на загальнонаукову методологію та правову феноменологію;
- з'ясувати значення феноменологічної методології для розвитку некласичного праворозуміння;
- розкрити зміст концепту «правове буття»;
- описати онтологічні підстави правового буття з погляду феноменології;
- дослідити, що виступатиме смисловим конфігуратом, який об'єднуватиме феноменологію права та інтегративне праворозуміння;
- окреслити конститутивні елементи феноменологічної моделі правового буття;
- з'ясувати зміст принципу інтерсуб'єктивності для інтенціонального аналізу правового буття;
- визначити, що є необхідною умовою для інтенціональної експлікації правового буття;
- з'ясувати, як у процесі інтенціонального підходу до правового буття проявляється ідеалістична настанова феноменології;
- застосувати феноменологічну дескрипцію та інтенціональну модель права для дослідження українського правового буття.

Об'єкт дослідження – правова реальність, утворена правовими явищами і процесами.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади інтенціонального аналізу правового буття, яке постає як сукупність даностей або смислових настанов правової реальності.

Методи дослідження. Однією зі складових мети дисертації є розгортання феноменологічної методології дослідження правового буття. Для досягнення мети і вирішення задач дисертації застосовано загальнонаукові методи: логічні (аналіз, синтез, дедукція, індукція), системно-структурний, а також спеціальні – історичний, соціологічний.

Методологічну основу дослідження також становлять генетичний і телеологічний принципи пізнання соціально-правових явищ і понять з точки зору їх історичного розвитку і функціонування, причинно-наслідкового взаємозв'язку і взаємообумовленості, а також із точки зору їхньої ціннісно-цільової структури та соціального призначення.

Відтак мета дослідження досягається через послідовне використання основних і допоміжних методів. На першому етапі розробки методології дисертаційної роботи розглянуто основні підходи до розуміння права як феномена суспільного буття, а також здійснено критичний аналіз феноменології Е. Гуссерля, виявлено її історичне обмеження. Відібрано феноменологічні методи, що відповідають вимогам соціального пізнання. На другому етапі в методологію дисертації включено метод моделювання, виявлено можливість його адаптації до цілей феноменологічного дослідження. На завершальному етапі дисертації визначено додаткові нефеноменологічні методи, які допомагають вирішити конкретні завдання, що виникають у процесі вивчення проблеми.

У методологію дослідження правового буття включено такі феноменологічні процедури, як редукція, дескрипція та інтерпретація. Зокрема, застосування феноменологічної редукції дозволяє безпосередньо зосередитися на феноменах права за допомогою процедури *epoche*. Головною процедурою є інтенціональний аналіз, інкорпорований в структуру феноменологічної редукції. Процедура феноменологічної дескрипції покликана зафіксувати основні якості вимірювання феномена правового буття.

Типізації, що виникають у процесі соціального пізнання, всупереч вимогам феноменологічної редукції, різноманіття проявів права і його схожість у деяких аспектах з іншими видами соціального регулювання, уgruntовують необхідність доповнити феноменологічні процедури методом моделювання. Феноменологічна модель – структурований пізнавальний образ правового буття, який виконує фокусуючу функцію, конкретизуючи її опис, що, завдяки застосуванню інтенції, дозволяє відрізнити правові явища від інших явищ соціального життя.

Крім основних методів, у дисертації використано й допоміжні: порівняльно-історичний аналіз, принцип єдності онтологічного і гносеологічного, принцип актуалізму. Метод порівняльно-історичного аналізу дозволяє реконструювати логіку історичного розвитку права як феномена та феноменологічних уявлень про нього, виявити загальне і особливе в них. Принцип єдності онтологічного і гносеологічного щодо дослідження інтенціональності правового буття уможливорює, визначаючи його як соціальний процес і як процес конституювання. Актуалізм виражає вимогу розглядати право на будь-якій стадії його розвитку як ідентичне собі.

Теоретичне підґрунтя дисертації становлять також фундаментальні класичні праці зарубіжних і вітчизняних філософів і правознавців, сучасні дослідження в галузі теорії та історії права, філософії права, соціології, політології, антропології та культурології.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація виконана як комплексне дослідження, в якому в галузі філософії права на основі застосування феноменологічного підходу вперше проаналізовано проблеми методології сучасного правознавства й концептуально визначено зміст правового буття з погляду на його інтенційну сутність і роль у системі демократичних суспільних відносин. Зокрема:

вперше:

– встановлено, що феноменологічний підхід дає підстави розуміти право як інтенційний корелят суспільної дійсності, що опредметнюється через акти правосвідомості, які виникають із потреб регулювання й організації «життєвого світу» суспільства в його відношенні до системи влади і державного управління;

– обґрунтовано, що інтенційний корелят виступає структурним елементом правосвідомості, яка виникає на рівні міжсуб'єктних відносин і здійснюється через генерування сенсів, уявлень, концептів і правових норм, обумовленим визнанням цінності індивідуальної й політичної свободи;

– доведено, що інтенціональність проявляє таку спрямованість правосвідомості, яка містить потреби аксіологічного регулювання системи організації життєвого світу довкола ідей свободи, рівності та справедливості: це те, про що міркує чи передає у повідомленні (репрезентації) суб'єкт права;

– встановлено, що осмислення правового буття стосується інтенціонального аналізу правової знаково-символічної системи й визначається двома конкурентними перспективами: ідеальною (теоретичним значенням правового буття) і прагматичною (значенням правового буття в умовах ситуації). Одна стосується когнітивних можливостей уявлення щодо правового буття, інша – способу розуміння та інтерпретації його смислу;

удосконалено:

– тлумачення перспективи теоретико-методологічних принципів феноменології для розвитку інтегративного праворозуміння;

– розуміння того, що основою феноменологічного дослідження правового буття виступає відношення між його значеннєвим і символічним виразом у правосвідомості та її інституційно-предметним здійсненням. Сприйняття феноменологічно обумовленої структури правового буття здійснюється правосвідомістю, яка спрямована на відкриття «чистого знання», що відрізняється від теоретичного;

– застосування феноменологічної моделі права для дослідження реалій правового буття українського суспільства;

дістали подальший розвиток:

– на основі загальнонаукового підходу, притаманного для некласичних філософських парадигм, запропоновано визначення змісту концепту правового буття в аспекті єдності онтологічних і гносеологічних принципів;

– визначення онтологічних підстав правового буття як право-структури і право-процесу;

– інтерпретація процесу смислоутворення права як єдності пасивного та активного чинників правосвідомості та пояснення в контексті феноменології суті процесуальності правового буття й умов формування образу позачасової правової структури.

Теоретичне значення дисертації полягає в тому, що висновки та оцінки, які містяться в науковій роботі, розширюють межі методологічних досліджень у правознавстві, доповнюють і розвивають положення загальної теорії права із таких фундаментальних питань, як система методів дослідження правового буття, поняття і класифікація типів праворозуміння.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що дисертаційна робота охоплює методологічний аспект, відтак – має безпосереднє спрямування на практику правозастосування у різних сферах правового буття. Результати дисертації можуть бути використані для обґрунтування позицій різних суб'єктів права, розробки методології прикладних проєктів у сфері соціального, адміністративного та конституційного права.

Дослідження може бути використане в навчальному процесі для викладання таких дисциплін, як «Теорія держави і права», «Філософія права», «Міжнародне право», «Право Європейського Союзу», «Юридична деонтологія», а окремі узагальнення і висновки можуть слугувати для аналізу та тлумачення правових норм чинних нормативно-правових актів; отримані результати можуть застосовуватися для подальшого наукового аналізу методологічних проблем, а також під час вирішення галузевих і міждисциплінарних питань юридичної науки.

Апробація результатів дисертації. Дисертаційна робота обговорена на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ, а також на постійно діючому міжкафедральному семінарі з розгляду дисертацій за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Основні положення дисертації висвітлено у доповідях і повідомленнях на таких науково-практичних заходах, як Звітна наукова конференція ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 17 жовтня 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн» (м. Запоріжжя, 26–27 грудня 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку юридичної науки та практики» (м. Львів, 26–27 грудня 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику» (м. Харків, 6–7 лютого 2015 р.).

Публікації. Основні результати дослідження опубліковано у п'яти наукових статтях. Чотири із них – у фахових наукових виданнях України, одна – у науковому періодичному виданні іншої держави (Республіка

Молдови). Положення дисертаційної роботи додатково викладені у чотирьох тезах виступів на науково-практичних заходах.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують 11 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 198 сторінок, із них основний текст – 182 сторінки, список використаних джерел (186 найменувань) викладений на 15 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, охарактеризовано ступінь наукового розроблення проблеми, її зв'язок із науковими програмами, планами і темами, сформульовано мету і задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження, наукову новизну одержаних результатів, теоретичне і практичне значення результатів дослідження, наведено дані про їх апробацію та публікації автора за темою дисертації, структуру та обсяг роботи.

Розділ 1 «Стан філософсько-правового дослідження проблеми інтенціонального розуміння правового буття» містить три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Ідея інтенціонального розуміння правового буття та стан його дослідження»* запропоновано системний інструментарій дослідження інтенціонального розуміння правового буття у контексті філософії права. З'ясовано, що правове буття часто ототожнюють із категорією правової дійсності, чи правової реальності, визначення яких запропоновано у тексті дисертації. Проте нашим завданням було не лише з'ясувати сутність цього феномена, а встановити зміст поняття інтенціональності, що пронизує цю правову матерію. Дисертаційна робота стосується і філософії загалом, і феноменології як її напряму зокрема. Феноменологія цінна тим, що дозволяє розглядати об'єкт як цілісне, комплексне, довершене явище – макро-, чи мікросамодостатній феномен. Однією із провідних категорій феноменології є інтенціональність. Проаналізувавши значну кількість публікацій, присвячених цій тематиці, ми зробили висновок, що інтенціональність розглядають у філософському та психологічному аспектах. У першому ми схильні розглядати її як спрямованість людини, у іншому – як сукупність і взаємодію наміру та спонуки.

У *підрозділі 1.2 «Методологія дослідження феноменологічних концептів права»* відзначено, що вектори дослідження інтенціональності були розгалужені. Тенденційна увага до досліджень приділялася у філософії, хоч і не так інтенсивно, як у попередні роки. Виникнення біологізаторських, біхевіористичних, аналітичних та інших напрямів психології сприяло аналізу інтенції у контексті учень про вчинок і поведінку людини. У межах правової науки деякими представниками філософсько-правового напряму

здійснювалися спроби осмислення феноменології правової реальності (В. Нерсисянц, С. Максимов, С. Сливка та ін.). Утім, досі було відсутнє єдине комплексне дослідження правового буття саме через призму інтенціональності, що й зумовило актуальність дисертаційної роботи. Для досягнення мети дисертації нами була впроваджена та застосована багатоступенева методологічна конструкція із горизонтальною та вертикальною ланками. Тобто ми запропонували використання загальнонаукових, філософських, власне юридичних і феноменологічних принципів, підходів, методів і прийомів дослідження інтенціонального виміру правового буття. Результат цих спроб репрезентовано в інших розділах дисертації.

Розділ 2 «Онтологічні та гносеологічні засади інтенціонального аналізу правового буття» містить 6 підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Право як феномен суспільного буття»* йдеться про те, що розуміння права як зовнішньої свободи, що надається та обмежується нормою, дає нам реальну можливість проаналізувати елементи наявної правової системи. Зasadничою для такого аналізу буде теоретична база для якісного конструювання нових норм і правових актів. Єдиною правильною структуроутворювальною ознакою правової системи під час виокремлення норми є конкретний елемент зовнішньої свободи, який надається та обмежується такою нормою. Вважаємо, що опис історії та спроби визначення права засвідчують його значущість як феномена суспільного буття. Найвище суспільне призначення права – нормативно забезпечувати свободу в суспільстві, підтверджувати справедливість, виключити сваволю і свавілля з життя суспільства.

У підрозділі 2.2 *«Правове життя» як філософсько-правова категорія»* розглянуто необхідність замислитися над філософсько-правовою інтерпретацією поняття «правове життя». В умовах правової держави і панування правового закону роль правового початку, що визначає об'єктивний зміст і значення всіх правових явищ і форм, виконує принцип права, якому повинні відповідати всі нормативні акти, джерела діючого права, правові відносини, феномени тощо. Зрештою, застосування інтенціонального аналізу та феноменологічної редукції у дослідженні правових феноменів дало змогу визначити їх роль у процесі зумовлення соціальних смислів, а також стверджувати, що сенс права – це власне визнане «правове буття», що є результатом узгодженого перебігу потоків правосвідомості.

У підрозділі 2.3 *«Інтенціональний вимір правового вчинку»* розглянуто критичне осмислення та оцінку особою власного інтенціонального виміру вчинку, що відображає доволі складний і водночас необхідний у контексті буття особи процес. Часто воно вимагає чіткого виокремлення інтенції того чи іншого вчинку із загальної поведінкової структури, незважаючи на те, що вони складені у цілісний комплекс і перебувають у ієрархічному підпорядкуванні. Таке розчленування необхідне задля аналізу конкретної інтенції, інтенціональної сфери особи та інтенціонального виміру її буття загалом.

З огляду на це, найбільш важливими характеристиками інтенції прийнято вважати силу та стійкість. Сила інтенції виявляється у мірі нездоланного стремління особи до того чи іншого вчинку і вимірюється у ступені, глибині усвідомлення потреби, а також інтенції та її інтенсивності. Стійкість інтенції виявляється у її наявності в основних видах діяльності особи та збереженні її впливу на поведінку загалом упродовж певного часу. Втім, для оцінки інтенціонального виміру вчинку використовують також такі показники, як множинність, структурованість, ієрархічність.

У підрозділі 2.4 «Інтенціональність правової поведінки» відзначено, що, з точки зору феноменологічної теорії, первинними правовими даностями, в яких розкривається сутність права, виступають правові відносини. Їх характеризує виразність дій, колективність і взаємність. Водночас критерієм для зарахування тих чи інших суспільних відносин до класу правових не обов'язково має виступати державне нормативне регулювання. Правовими визнаються лише ті відносини, які виникають на основі принципу інтерсуб'єктивності і реалізують сутність права. Отож, загалом формується думка про те, що правова поведінка зумовлюється і актуальною інтенцією, і ситуативними зовнішніми та внутрішніми детермінантами, які розмежувати неможливо та й не варто.

Підрозділ 2.5 «Феноменологічне світо- та правопізнання» присвячено проблемним питанням, що стосуються феноменологічної структури світо- та правопізнання. Інтенція закону зорієнтована на стримування й обмеження, абсолютне сприйняття виражених право-норм як беззастережної інструкції, керівництв до правових дій і вчинків. Інтенція права належить до інтенції право-мислення як об'єктивне і суб'єктивне, як стимул і реакція, як адресант і адресат. Право завжди є там, де наявна правова структура. Різноманітність елементів правової структури і характер зв'язків між ними створює різнобарв'я правової реальності.

У такий спосіб феноменологія виступає методологічною основою інтегративного праворозуміння, яка розширює межі сприйняття права, встановлені традиційними типами праворозуміння; передбачає вихід у сферу багатоаспектного опису права, в якій воно постає як дійсний світ права чи правової реальності.

Підрозділ 2.6 «Феноменологія правової реальності» присвячений проблематиці визначення феноменологічної складової правової реальності. Інтерпретація феномена «правової реальності» в контексті вчення про життєвий світ дозволяє надати класичному праворозумінню тієї основи, на якій воно історично виникало і яка є фундаментом його значущості. Отож, правова реальність – спосіб людського співіснування, що реалізується в діяльності суб'єкта права, актуальних формах правосвідомості та передує будь-яким твердженням про право. З точки зору феноменологічної теорії, первинними правовими даностями, в яких розкривається сутність права, виступають правові відносини. Їх характеризує виразність дій, колективність і взаємність.

Водночас критерієм для зарахування тих чи інших суспільних відносин до класу правових не обов'язково має виступати державне нормативне регулювання. Правовими визнаються лише ті відносини, які виникають на основі принципу інтерсуб'єктивності і реалізують сутність права.

Розділ 3 «Праксеологія дослідження інтенціональності правового буття» містить три підрозділи.

У підрозділі 3.1 *«Вплив інтенційного світу людини на формування правосвідомості, правової культури, правової поведінки та правового буття»* визначено специфіку дослідження цього питання. З'ясовано, що якщо в умовах правового суспільства, що утвердилося, сенси права виражають себе нібито автоматично і немає необхідності моральної участі індивіда у правових нормах, то в умовах становлення правового суспільства ригористичне дотримання установок правової свідомості є етичним обов'язком будь-якої відповідальної людини. Основоположними настановами (принципами) правосвідомості виступають безумовний обов'язок поважати чуже право (фундаментальний обов'язок), обумовлений обов'язок поваги людської сутності, ролі людини як громадянина і члена суспільства та обов'язок обстоювати власне право (доповнювальний обов'язок). Наслідком дотримання таких принципів стає утвердження у відносинах між людьми добропорядності, чесності й точності у виконанні своїх зобов'язань, а у способі думок – правової настанови. Остання виявляється у ставленні до інших – у приматі справедливості над співчуттям, у ставленні до себе – в ідеї правомочності, тобто у прагненні до незалежного досягнення вигоди і добробуту. Інтегральним виразом правових сенсів є «взаємне визнання». Метафізичною умовою можливості права і обґрунтуванням внутрішньої незалежності (автономії) виступає настанова заперечення рабства і визнання свободи вищою цінністю. Дотримання цих установок правосвідомості призводить до утвердження стійкої системи правового етосу.

У підрозділі 3.2 *«Від соціальної метафізики вчинку до феноменології правової настанови»* зазначено, що правова настанова і правова свідомість формуються в процесі правової соціалізації і одночасно стають істотним фактором цієї соціалізації. З теоретичних міркувань під час правової соціалізації індивід, опановуючи певний обсяг правових знань, юридичних норм, принципів і вимог, засвоює ці правові цінності так, що вони перетворюються в особисті переконання і наміри, стають життєвою потребою. Очевидно, що правова соціалізація повинна безпосередньо співвідноситися з правовою установкою і, відповідно, правовою свідомістю. Простежується взаємозалежність, гармонійне поєднання правової соціалізації, що формується правовою установкою, і правової свідомості загалом. Чим якісніший зв'язок між цими категоріями, тим реальніше виконання завдань, пов'язаних із формуванням правової держави, з продуктивною правовою системою і жорстким механізмом правового регулювання суспільних відносин.

У підрозділі 3.3 *«Феноменологічна парадигма інтенціональної визначеності правового буття»* здійснено філософсько-правовий, соціально-

філософський, антропологічний та праксеологічний аналізи феноменологічної парадигми інтенціональності правового буття. З'ясовано, що правове буття можна визначити як складний багатоаспектний феномен ідеальної реальності, який становить гармонійну єдність внутрішнього (суб'єктивного) та зовнішнього (об'єктивного) аспектів буття права і складається з фундаментальних правових сутностей та інших, похідних від них, правових явищ, що об'єктивно існують у полі правової матерії та впливають на учасників суспільних відносин. Сучасна юридична наука розглядає правове буття не лише як філософську категорію, а й як особливий правовий феномен. Тому подальші методологічні дослідження цього суспільного явища надзвичайно важливі для правильного її наукового розуміння і застосування у категоріальному апараті правової науки.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі сформульовано низку висновків і пропозицій, спрямованих на вирішення наукової проблеми, – філософсько-правового розуміння інтенціональності правового буття:

1. Феноменологія виконує орієнтувальну роль для праворозуміння. По-перше, вона є методологічною основою інтегративного праворозуміння, яка розширює межі сприйняття права, встановлені традиційними типами праворозуміння; передбачає зміщення у сферу багатовимірного опису права, в якій воно постає як дійсний світ права або правове буття; орієнтує на дослідження актуального права, пошук його підстав у людському бутті. По-друге, феноменологічні дослідження тенденцій та трансформацій правового буття збагачують теорію права такими поняттями, як «інтенціональність», «інтерсуб'єктивність» і «життєвий світ». По-третє, вона є теоретичною та методологічною основою для правової герменевтики, правового екзистенціалізму та комунікативної концепції права.

2. Специфічним правовим об'єктом або смисловим конфігуратом, котрий об'єднує феноменологію права та інтегративне праворозуміння, виступає правове буття. Теоретичним підґрунтям останнього слід вважати учення про життєвий світ, а методологічним – інтенціональний аналіз.

3. Концепт правового буття – синтетичне поняття і смисловий корелят права, який володіє відкритим «горизонтом» значень: смислових вимірів і правових явищ. У контексті смислових вимірів правове буття – це форма смислової наповненості права, яка передує теоретичним твердженням про нього. Правове буття утворюється з вихідних даностей правосвідомості, які виражаються у вигляді доступних і очевидних уявлень про межі правового порядку. Сукупність правових явищ, обумовлених діяльністю суб'єкта права, визначає правове буття як таке, що пов'язано із соціальним досвідом, закріпленням у правових нормах і цінностях. Система зв'язків між правовими явищами і смисловими вимірами утворює теоретичну конструкцію (модель),

значення якої полягає в тому, що вона відкриває наявне правове буття і актуалізує його предметне значення.

4. Встановлено, що осмислення правового буття стосується інтенціонального аналізу правової знаково-символічної системи й визначається двома конкурентними перспективами: ідеальною (теоретичним значенням правового буття) і прагматичною (значенням правового буття в умовах ситуації). Одна стосується когнітивних можливостей уявлення щодо правового буття, інша – способу розуміння та інтерпретації його смислу. Виділено два види правових цінностей: ейдетичні та актуальні. До першого виду входять ті правові цінності, що не залежать від цілей законодавця або їх конкретно-історичного втілення; інший утворюють ті ж правові цінності, але розглянуті в певному історико-культурному контексті, системі дій та оцінок, які сприймає суб'єкт.

5. Обґрунтовано, що інтенційний корелят виступає структурним елементом правосвідомості, яка виникає на рівні міжсуб'єктних відносин і здійснюється через генерування сенсів, уявлень, концептів і правових норм, обумовленим визнанням цінності індивідуальної й політичної свободи. Запропоновано пояснення природи процесуальності права та умови формування образу позачасової правової структури. Процесуальність права визначається змінами правового буття, які корелюються зі смислоутворенням в інтенціональній структурі правосвідомості. Однак, незважаючи на постійну мінливість права, суб'єкт права володіє інтенціональним полем, постійно присутній в ньому, що, своєю чергою, є підставою для інтенціонального виділення елементів і зв'язків, створює фікцію позачасової структури права.

6. Іntenціональна експлікація правового буття, як вважав Е. Гуссерль, уможлиблюється в результаті феноменологічної редукції, внаслідок якої нам байдуже, чи існує інтенціональний об'єкт насправді. Бо важливий не об'єкт дослідження, але його ноєма, яка сама собою, як вважають феноменологи, не містить вказівок щодо свого онтологічного статусу. Отож, ноєма у феноменологічному дослідженні правового буття виконує роль інтендованого об'єкта і практично замінює реальний об'єкт.

7. У процесі інтенціонального аналізу правового буття виявлено, що правові феномени виникають інтуїтивно у формах інтенційних корелятивів сенсотворення та символізації ідей справедливості, рівності, свободи, безпеки тощо, які постають у вигляді правових сутностей, найзагальніших, необхідних і незмінних рис правових феноменів, без яких вони не можуть існувати.

8. Правові сутності є незалежними від предметно-речової фактичності й могли б існувати самі собою, проте ноетична активність, що лежить в основі їх конституювання, вимагає емпіричного, або досвідного матеріалу. Феноменологічний підхід дає підстави розуміти право як інтенційний корелят суспільної дійсності, що опредметнюється через акти правосвідомості, які виникають із потреб регулювання й організації «життєвого світу» суспільства в його відношенні до системи влади і державного управління.

Головне інтенційне спрямування правосвідомості як такої стосується не стільки примусово-каральної функції, як налаштування на регулятивне забезпечення системних та організованих суспільних відносин, які покликані гарантувати людині певну міру її приватної й політичної свободи та соціальної справедливості. Відтак правосвідомість завжди стосується уявлення про регулювання відносин між індивідом, спільнотою і владою.

9. Іntenціональний аналіз правового буття у феноменологічному тлумаченні спрямований на раціональну реконструкцію тих його значень, які вже були до феноменологічного дослідження, чи то як сфера повсякденної правової діяльності або ж наукової правової діяльності.

10. Встановлено, що ідеалістична настанова феноменології виявляється у виборі критерію істинності результатів інтенціонального аналізу, який вбачається не в його відповідності реальності, а у так званій смисловій і символічній наповненості наших інтенцій, тобто в їхньому семантичному існуванні. Іntenціональний аналіз правового буття, виявляючи корелятивність рівнів правового смислопокладання об'єкта (ноеми) і рівнів актів правової свідомості (ноези), розглядається як один із методів наукового дослідження, але протиставляється іншим, зокрема каузальному аналізу та емпіричному поясненню.

11. Інтегративна феноменологічна модель виступає структурою правового буття. З її допомогою були описані зв'язки, які виникають між соціальним досвідом, що формує контекст реалізації інших елементів правової структури, правовими цінностями, що визначають мету і зміст правових практик, суб'єктами права, яким властиві здібності діяти і бути визнаними в правовому просторі, та судженнями суб'єктів права, що актуалізують їх здатності та надають значення правовим фактам.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кузь М. М. Іntenціональний аналіз права як феномена суспільного буття / М. М. Кузь // Митна справа: науково-аналітичний журнал. – № 2. – 2013. – С. 27–32.

2. Кузь М. М. Філософсько-правове дослідження інтенціонального виміру правового буття / М. М. Кузь // Митна справа: науково-аналітичний журнал. – № 6. – 2014. – С. 66–71.

3. Кузь М. М. Праксеологія інтенціональності правового буття / М. М. Кузь // Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання. – № 6. – 2014. – С. 388–390 Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/6_2014/119.pdf

4. Кузь М. М. Праксеологічний вимір інтенціональності правового буття / М. М. Кузь // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – № 11. – 2014. – С. 56–58.

5. Кузь М.М. Феноменология правового бытия: от социальной метафизики поступка к феноменологии правовой установки / М. М. Кузь // *Legea si Viata: международный научно-практический правовой журнал*. – № 4. – 2015. – С. 53–56.

6. Кузь М. М. Правовий феномен суспільного буття / М. М. Кузь // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези Звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 17 жовтня 2014 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2014. – С. 160–163.

7. Кузь М. М. Іntenціональний вимір правового буття / М. М. Кузь // Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 26–27 грудня 2014 р.). – Запоріжжя: Істина, 2014. – С. 15–17.

8. Кузь М. М. Іntenціональність права / М. М. Кузь // Сучасні тенденції розвитку юридичної науки та практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 26–27 грудня 2014 р.). – Львів: Центр правничих ініціатив, 2014. – С. 22–25.

9. Кузь М. М. Праксеологічність правового буття / М. М. Кузь // Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 6–7 лютого 2015 р.). – С. 18–20.

АНОТАЦІЯ

Кузь М. М. Іntenціональний аналіз правового буття. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2015.

Дисертація є першим в українській правовій науці вивченням філософсько-правових засад інтенціонального аналізу правового буття. У контексті поставлених у дисертаційній роботі задач встановлено, що феноменологічний підхід дає підстави розуміти право як інтенційний корелят суспільної дійсності, що опредметнюється через акти правосвідомості, які виникають із потреб регулювання й організації «життєвого світу» суспільства в його відношенні до системи влади і державного управління. Окрім того, обґрунтовано, що інтенційний корелят виступає структурним елементом правосвідомості, яка виникає на рівні міжсуб'єктних відносин і здійснюється через генерування сенсів, уявлень, концептів і правових норм, обумовленим визнанням цінності індивідуальної й політичної свободи. Доведено, що інтенціональність проявляє таку спрямованість правосвідомості, яка містить потреби аксіологічного регулювання системи організації життєвого світу довкола ідей свободи, рівності та справедливості: це те, про що міркує чи передає у повідомленні (репрезентації) суб'єкт права.

Ключові слова: інтенція, інтенціональний аналіз, право, правове буття, правові сенси, філософія права.

АННОТАЦІЯ

Кузь М. М. Интенциональный анализ правового бытия. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Львовский государственный университет внутренних дел, Львов, 2015.

Диссертация является первым в украинской правовой науке изучением философско-правовых основ интенционального анализа правового бытия. Собственно говоря, в контексте поставленных задач диссертационной работы, установлено, что феноменологический подход дает основания понимать право как интенционный коррелят общественной действительности, который материализуется через акты правосознания, которые возникают из потребностей регулирования и организации «жизненного мира» общества в его отношении к системе власти и государственного управления. Кроме того, обосновано, что интенционный коррелят выступает структурным элементом правосознания, которое возникает на уровне междусубъектных отношений и осуществляется через генерирование смыслов, представлений, концептов и правовых норм, оговариваемых признанием ценности индивидуальной и политической свободы. Доказано, что интенциональность проявляет такую направленность правосознания, которая содержит потребности аксиологического регулирования системы организации жизненного мира вокруг идей свободы, равенства и справедливости: это то, о чем рассуждает или передает в сообщении (репрезентации) субъект права. В ходе проведения исследования усовершенствовано: толкование перспективы теоретико-методологических принципов феноменологии для развития интегративного правопонимания; понимание того, что основой феноменологического исследования правового бытия выступает отношение между его смысловым и символическим выражением в правосознании и ее институционально-предметным осуществлением. Восприятие феноменологически обусловленной структуры правового бытия осуществляется правосознанием, которое направлено на открытие «чистого знания», отличающегося от теоретического.

Ключевые слова: интенция, интенциональный анализ, право, правовое бытие, правовые смыслы, философия права.

SUMMARY

Kuzj M. M. Intentional analysis of the legal existence. – Manuscript rights reserved.

Thesis on scientific degree of Candidate of juridical Sciences on specialty 12.00.12 – Philosophy of Law. – Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2015.

The dissertation is the first in Ukrainian legal science studying the philosophical and legal bases of the intentional analysis of the legal existence. Indeed, in the context of the objectives of the thesis, it is found that the phenomenological approach gives reason to understand the law as intentional correlate of social reality, which is materialized through acts of justice that arise from the needs of management and organization of "life-world" society in its relation to the system of power and government. Moreover, it proved that correlate intentional serves a structural element of justice that occurs at the level of between subjects relations and through the generation of meanings, ideas, concepts and rules of law, attached as recognition of the value of individual and political freedom. Furthermore it is proved that such orientation takes intentionality of justice, which contains requirements axiological control system of the organization of the life of the world around the ideas of freedom, equality and justice: it is something that talks or sends a message (representation) legal entity. In the course of the study improved: the interpretation of the prospects of the theoretical and methodological principles of phenomenology for the development of an integrative understanding of law; understanding that the basis of the phenomenological study of the legal acts being the ratio between its semantic and symbolic expression to the sense of justice and its institutional and substantive implementation. Perception phenomenological structure due to the legal sense of justice being done, which is aimed at the discovery of "pure knowledge", which differs from the theoretical.

Philosophical and legal interpretation problems of law aimed at forming the image of legal existence, is a fragment of the social picture of the world and also one of the conditions completeness social cognition. Proposed in the thesis intentional concept of legal existence can extend the range of phenomena of social life, traditionally included in the substantive limits of philosophy of law, the right to identify the relationship with other phenomena of social life associated with mental activity of man and his self-awareness.

The problem of intentionality legal existence belongs to a Ukrainian was processed jurisprudential space. On the one hand, in the scientific literature outlined recognized performance problems, and the other – in the available studies no phenomenological complex application procedures and regulatory factors holistic descriptions legal.

Legal nature are independent of the real subject-factuality and could exist by themselves, but activity that is the basis of the constitution requires empirical or experiential material. The phenomenological approach gives reason to understand

the law as the intentional correlate of social reality, through acts of justice objectivity provided arising from the requirements of regulation and organization of "life-world" society in its relation to the system of governance and public administration.

The main intentional direction of justice itself is not so much force punitive function as regulatory settings to ensure systematic and organized social relations that are designed to ensure a person as its private and political freedom and social justice. So justice is always concerns idea of regulating relations between the individual, community and government.

From theoretical considerations on legal socialization of the individual, mastering a certain amount of legal knowledge, legal norms, principles and requirements, legal learns these values so that they turn into personal beliefs and intentions, are vital requirement. Obviously, legal socialization must directly relate to the legal setting and, therefore, legal consciousness. Traced interdependence, harmonious combination of legal socialization emerging legal unit, and legal awareness in general. What qualitative relationship between these categories, the more real the tasks related to establishment of the rule of law, with productive legal system and stricter regulation of social relations

Key words: intention, intentional analysis, law, legal existence, the legal sense, the philosophy of law.

Підписано до друку 25.09.2015 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Зам. № 243-15.
Умовн. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Видавництво ТзОВ «Ліга-Прес»
79006, м. Львів, вул. К. Левицького, 47